
NOVÁKY Erzsébet

A magyar jövőkutatás 50 éves: visszapillantás és előre tekintés

Az intézményes magyar jövőkutatás kialakulását segítő nemzetközi és hazai tényezők, 1968 és ami előtte volt

Az emberiség történelmében számos nevezetes korszak, időpont található, amelyek jelentősége kiemelkedik a többi közül. Ilyen például 1848. március 15-e, a XIX. századi forradalom és szabadságharc méltán ünnepelt kezdőnapja, 1945, a II. világháború befejező éve, vagy az 1968-as év. Az 1968-as év ismert lett az európai diáklázadásokról, az orosz csapatok bevonulásáról Csehszlovákiába és az új magyar gazdasági mechanizmus kezdeteiről.

1968 a jövőkutatók – köztük a magyar jövőkutatók – számára kiemelt fontosságú év, hiszen akkor alakult meg a jövő nagy horderejű kérdéseit vizsgáló Római Klub, akkor jelent meg magyarul C. A. Clarke A jövő körvonalai c. könyve (Clarke, 1968). Érdekes és vonzó volt azt tudni, hogy az Apolló-8 amerikai űrhajó Hold körüli pályára állítása – 1968. december 24-én három emberrel a fedélzetén – jövőkutatási módszerek felhasználásával kidolgozott tervre épült. A jövővel való tudományos foglalkozást ösztönözte, hogy az 1960-as években olyan globális jelenségek voltak megfigyelhetők – mint pl. a világ népességszámának exponenciális növekedése, a meg nem újuló erőforrások kimerülésének gyorsuló üteme, a környezetszennyezés minden addigit meghaladó fokozódása –, amelyek önmagukban is, de egymáshoz kapcsolódva még inkább a világ jövőjét jelentősen befolyásoló tényezőkké váltak. Nem lehetett megkerülni a velük való foglalkozást. Az 1960-as évek globális és hazai gazdasági, társadalmi és kulturális körülményei és jelenségei megteremtették a távlatos, komplex, alternatívákban történő gondolkodás feltételeit. Hazánkban az intézményes jövőkutatás és egyetemi szintű oktatásának kezdetei is erre az évre tehetőek.

Az intézményes magyar jövőkutatás létrejöttét számos nemzetközi és hazai tényező ösztönözte és segítette. A tudományos gyökerek már léteztek. A hazai jövőkutatás épített az akkor 40 éves prognosztikára és a 25 éves futurologiára. Morgenstern 1928-ban megjelent munkáját tekinthetjük a gazdasági prognosztika kezdetének (Morgenstern, 1928). Flechtheim 1943-ban alkotta a futurologia szót, és rá két évre publikálta a jövővel való foglalkozás oktatásának fontosságát (Flechtheim, 1945).¹

Az 1960-as években sorra jelentek meg a jövővel foglalkozó tudományos könyvek, tanulmányok, cikkek. Ayres (1969) a technológiai előrejelzés és a hosszú távú tervezés kérdéskörét kapcsolta össze, Jantsch (1967) bemutatta az alapvető előrejelzési módszereket. Fourastié (1965) felhívta a figyelmet arra, hogy az ezredfordulóra a felére csökken az éves munkaidő, ezért nagy kérdés, hogy a hihetetlenül megnövekvő szabadidőt hogyan fogják felhasználni. Érdekesnek tartottuk Clarke magyarul is megjelent könyvét (1968), elsősorban a józan ész és a képzelet csődjéről írtakat. Jungk és Galtung (1969), valamint Baade (1961) az ezredfordulóra irányította a figyelmünket. Kahn és Wiener könyve (1969) a világ egészére kiterjedő, távlatos szemléletet tükröző, módszertanilag jól megalapozott munkájával érdeklődésünk középpontjába került. A jövő felé irányultságot és érdeklődést fokozta az ezredforduló közelsége, hiszen kevés generáció élt meg ilyen jelentős fordulópontot. A jövő egyre közelebb került

---

¹ Flechtheimről – halála után – E. Fromm cikkében (Fromm, 1999) mint a futurologia atyjáról emlékezett meg.

hozzánk. Arra, hogy a jövőnek a jövőjével is érdemes foglalkozni, McHale (1969) hívta fel a figyelmet. Az Országos Műszaki és Dokumentációs Központ anyagai, mindenekelőtt a Trendek, prognózisok, valamint később az MTA Tudományszervezési Csoportja által gondozott Prognosztika első számai (1969) rendszeres szakirodalmi tájékoztatást adtak az előrejelzésekről és a jövő problémáiról.

Abban az időben hazánk – az európai szocialista országokhoz hasonlóan – a szigorú tervgazdálkodás keretei között működött. A rendszer működésében fellépett zavarok a tervezés hatékonyságának erősítését tették szükségessé. Ennek egyik módjaként fogalmazódott meg a távlati tervek kidolgozásának igénye. Az 1968-ban hazánkban megkezdett új gazdasági mechanizmus – lazítva a tervutasításos gazdaságirányítás rendszerén – lehetővé tette a hosszú távú, komplex, alternatívákban való gondolkodás megjelenését. Kovács Géza egyetemi tanár felismerte a jövővel való tudományos foglalkozás és a történelmi pillanat jelentőségét.

A hazai jövőkutatás nem előzmény nélküli. Az MTA Világgazdasági Kutatóintézetében folyó, globális kérdésekre választ kereső, világgazdasági folyamatok elemzése és előrejelzése, az MTA Szociológiai Kutatóintézetben a tudományos-technikai fejlődés témakörű kutatások, a Szalai Sándor nevéhez köthető időmérleg vizsgálatok, az MTA Tudományszervezési Csoportjában készített tudományfejlesztési prognózis-készítési munkálatok, továbbá a statisztikai módszertani munkák alapot nyújtottak az intézményes magyar jövőkutatás kialakulásához.

A magyar jövőkutatás kialakulásának folyamata nem volt problémamentes, rendszeresen kísérték a tudomány voltát megkérdőjelező támadások. A szocialista tervgazdálkodás körülményei között nem volt létjogosultsága a polgári környezetből fakadó jövőkutatásnak. A marxista közgazdaságtani és az akkor uralkodó politikai szemléletmódtól idegen volt a jövőkutatás. Ez az ideológiai jellegű tényező sokáig elvi akadály volt a jövőkutatás tudományként való elfogadásának, de minden akadályozó politikai tényező ellenére hazánkban is létrejött a modern értelemben vett jövőkutatás, és már a kezdeteket pezsgő tudományos élet jellemezte.

A hazai jövőkutatás célul tűzte ki, hogy

- definiálja a szocialista viszonyok közötti jövőkutatás jellemzőit, sajátosságait, megismerje és a lehetőségekhez mérten továbbfejlessze a jövővel kapcsolatos elméleti és módszertani kérdésköröket, gazdagítva a nemzetközi jövőkutatási szakirodalmat,
- építsen ki és tartson szoros kapcsolatot más országok jövőkutatóival és a jövőkutatás nemzetközi szervezeteivel, és
- kezelje szoros egységben a jövőkutatás terén a kutatási és az oktatási tevékenységet.

Az elmúlt 50 év igazolta e célok időszerűségét és realitását.

Az intézményes hazai jövőkutatás keretei és két szakasza

A hazai jövőkutatás intézményes kereteinek kezdetét az 1968 szeptemberében a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem (MKKE) (a mai Budapesti Corvinus Egyetem (BCE) jogelődje) Népgazdaság Tervezése Tanszékén, Kovács Géza tanszékvezető egyetemi tanár által meghirdetett jövőkutatási kutató szeminárium jelentette. Ez képezte a jövőkutatás hazai egyetemi szintű oktatásának kiinduló alapját, kifejezve ezzel is a kutatás és az oktatás szerves egységét.

A hazai jövőkutatás 50 éves periódusának első szakasza – a kezdetektől (1968) a rendszerváltásig (1990) – a jövőkutatás horizontális és vertikális kiépülésének időszaka volt. Sorra alakultak meg a jövőkutatás egyetemi és akadémiai műhelyei hazánkban. A Kovács Géza által alapított Futurológia Csoport a magyar jövőkutatás megjelenésének bázisa volt. Tagjai – Korompai Attila, Nováky Erzsébet, Hideg Éva és a későbbiekben Némethi Gábor – a jövőkutatás elméleti-módszertani kérdéseit kutatták, a hangsúlyt témaköreiben, megközelítésében és módszertanában a makroszintű nagy távlatú társadalmi és gazdasági problémákra helyezve. A Csoport 1974-2006 között élvezte a Magyar Tudományos Akadémia anyagi támogatását, az egyetemre kihelyezett Nagytávlatú komplex jövőkutatás akadémiai kutatócsoport működtetésével. A jövőkutatás prognosztikai ágának művelésére a Statisztikai Tanszéken megalakult Prognosztikai Kutatócsoport vállalkozott Besenyei Lajos vezetésével és Szarvas Beatrix, Róth Józsefné és Kovács Károly közreműködésével. A Külkereskedelem Gazdaságtana Tanszéken a gazdasági előrejelzés módszertani kérdéseinek kutatása került előtérbe, Korán Imre munkássága kapcsán.

A Budapesti Műszaki Egyetem (BME) Filozófia Tanszékén Fodor Judit, Gábor Éva és Tóth Attiláné a jövőkutatás filozófiai kérdéseivel, Kovács Attila – később – a rendszerelméleti témakörével foglalkozott. A Közlekedéstudományi Tanszéken Kádas Kálmán a műszaki, a közgazdaságtudományi és a prognosztikai kutatások összekapcsolásán dolgozott. A Semmelweis Orvostudományi Egyetemen a jövőkutatás elméleti és módszertani, valamint az egészségüggyel kapcsolatos kérdéskörét Gidai Erzsébet, a Pécsi Tudományegyetemen a rövid távú prognosztika és a ciklusok kérdéskörét Sipos Béla kutatta. A Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutató Intézetében a világgazdasági folyamatok elemzése és előrejelzése Bognár József és Simai Mihály nevéhez fűződik. Az MTA Tudományszervezési Csoportjában a jövőkutatás fogalmi-módszertani kérdéseit Szántó Lajos, Schmidt Ádám, Páris György, Bóna Ervin, Mosoniné Fried Judit és Grolmusz Vince (a Prognosztika c. folyóirat főszerkesztője) kezdték kutatni.

Ezeken a képzőhelyeken már a kezdetektől fogva oktatták a jövőkutatás általános elméleti-módszertani kérdéskörét, és megjelentek az egyetemek specifikus jellemzőit tükröző jövőkutatási tantárgyak is. A Közgazdaságtudományi Egyetem jövőkutatási bölcsőjében, a Népgazdaság Tervezése Tanszéken Futurológia, Nagy távlatú jövőkutatás, Jövőkutatás megnevezéssel oktatták a jövőkutatási ismereteket, a Külkereskedelem Gazdaságtana Tanszéken a Gazdasági prognosztika, a Statisztika Tanszéken az Üzleti prognosztika és kvantitatív előrejelzési módszerek c. tantárgyak voltak a jellemzőek. A BME-n a filozófia tantárgy részeként speciális kollégiumként kezdődött a jövőkutatás oktatása, a Semmelweis Orvostudományi Egyetemen szintén speciális kollégiumi választható tárgyként. A Pécsi Egyetemen Vállalati prognosztika c. tárgyat oktattak a közgazdász hallgatók számára.

A második szakaszban – az instabil állapotok kezelésének időszakában – az 1990-es évekbeli korszakváltással egybefonódott hazai rendszerváltást követő változások új helyzetbe hozták a jövőkutatást. A hazai jövőkutatás számos tudományos kihívással szembesült – az instabilitás kezelése, a bizonytalanság és a kiszámíthatatlanság erősödése, az egyén jövőt meghatározó szerepének növekedése, az értékváltások –, amelyekre csak megújult jövőkutatási elmélettel-módszertannal lehetett válaszolni.

Megerősödött a jövőkutatás egyetemi bázisa, bővültek a jövőkutatás oktatásának feltételei. A Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem (az MKKE utóda és a BCE elődje) Közgazdaságtudományi Karán 1992-ben létrejött az önálló kari Jövőkutatás Tanszék, Nováky Erzsébet vezetésével (Hideg, 2014). A Miskolci Egyetemen Besenyei Lajos vezetésével létrejött az Üzleti Statisztikai és Előrejelzési Tanszék. A Nyugat-Magyarországi (Soproni) Egyetemen Gidai Erzsébet és Tóth Attiláné a

marketingkutatásokhoz kapcsolta a jövőkutatást. Tóth László a Veszprémi, a Soproni és a Miskolci Egyetemen a globalizáció, a regionalizáció és az élelmszergazdaság jövőjét tanulmányozta. A Pécsi Tudományegyetemen Sipos Béla és kollégái a jövőkutatási módszerekhez számítógépes szoftvereket fejlesztettek ki, a gödöllői Szent István Egyetemen Pitlik László a jövőkutatás és az informatika kapcsolatát kutatta. Az ELTÉ-n és a Kodolányi Főiskolán Kiss Endre a globalizáció és a jövőkutatás aktorai témakörben mélyedt el.

A rendszerváltással felgyorsult a jövőkutatás oktatásának terjedése is. Újabb egyetemek (Miskolci Egyetem, Nyugat-Magyarországi Egyetem, Szent István Egyetem) és főiskolák kapcsolódtak a jövőkutatási témakörök oktató egyetemek sorába, miközben a korábbi egyetemeken oktatott jövőkutatási tárgyak köre is bővült (pl. a Közgazdaságtudományi Egyetemen: Konjunktúrakutatás, Társadalmi-gazdasági előrejelzések, Gazdasági előrejelzés, Oktatás és jövő, Társadalmi és gazdasági előrejelzés, Környezeti modellezés, BME-n: Előrejelzések, jövőképek c. tárgy, a Wekerle Sándor Üzleti Főiskola: Jövőkutatás). (Gidai – Tóthné, 2001) Mind több hallgató választotta a jövőkutatást TDK dolgozat és szakdolgozat témájául, és hallgatóink számos sikert értek el OTDK versenyeken.

A jövőkutatási tantárgyak megjelentek a PhD képzésben is (Miskolcon, Pécsset, BME-n). 2009-ben a Budapesti Corvinus Egyetemen a Gazdaságinformatika Doktori Iskola keretében önálló Jövőkutatás alprogram is indult, 8-10 tantárggyal. Megerősödött a jövőkutatás nemzetközi dimenziója is, a BME-n az urbanisztikához kapcsolódóan, a BCE-n Business Futures Studies tantárgy néven. A BCE Jövőkutatás Tanszék demonstrátorai és PhD hallgatói 2005-től eredményesen vettek részt a Turkui Egyetem Finland Futures Research Centre által szervezett nemzetközi távoktatási kurzusokon. Nemzetközi jövőkutatási szervezetek (mint pl. az Association of Professional Futurists) által évente szervezett nemzetközi tanulmányi versenyeken a magyar hallgatók többször is eredményesen szerepeltek. A BCE Jövőkutatás Tanszéke 1999-2005 között négy alkalommal rendezte meg a World Futures Studies Federation (WFSF) UNESCO támogatta nyári iskoláját, Budapest Futures Course címmel, ahol a jövőkutatás nemzetközileg elismert hazai és külföldi szakértői tartottak előadásokat és vezettek szakmai beszélgetéseket. Ezek – és a két WFSF világkonferencia sikeres megrendezése – kisugárzó hatása nagyban növelték az ország egyetlen Jövőkutatás Tanszékének nemzetközi elismertségét.

A 2010-es években bekövetkezett egyetemi strukturális változások közepette megtorpanni látszott a hazai jövőkutatás lendülete. Területi súlypont áthelyeződés figyelhető meg. A jövőkutatás művelése megerősödött a Miskolci Egyetem Gazdaságelméleti és Módszertani Intézetének Gazdaságpolitikai

Nováky Erzsébet előadást tart

(Tóthné Szita Klára és Bartha Zoltán) és a Közgazdaságtani Tanszékén (Gubik Andrea) (Bartha – Tóthné Szita – S. Gubik, 2013). 2018-ban létrejött a Felelősen a jövőért Virtuális Interdiszciplináris Kutatócsoport.

Az intézményes hazai jövőkutatás akadémiai keretek között és a pályázati rendszerben

A hazai jövőkutatás viszonylag rövid idő alatt méltó támogatót talált a Magyar Tudományos Akadémia kereteiben. Az 1976-ban a Gazdaság- és Jogtudományok Osztályán Kovács Géza elnök vezetésével megalapított Jövőkutatási Bizottság igazolta, hogy az MTA elismerte a magyar jövőkutatást tudományként. A hazai jövőkutatók interdiszciplináris fórumaként működő bizottság tudományos partnere volt a távlati tervezéssel foglalkozó makrotervezési intézménynek, az Országos Tervhivatalnak, örködött a hazai jövőkutatási konferenciák tudományos színvonalán, valamint két- és többoldalú nemzetközi kapcsolatokat épített ki.

A jövőkutatás akadémiai támogatottsága lényegileg nem változott annak következtében, hogy az akadémiai intézményi struktúra átalakításának keretében a Jövőkutatási Bizottság fuzionált a Statisztikai Bizottsággal, és 2011 decemberében megalakult a Statisztikai és Jövőkutatási Tudományos Bizottság, amely két, önálló tudományág harmonikus, egymást kölcsönösen segítő kapcsolatát valósította meg. A kölcsönös érdeklődést szem előtt tartva változatlanul részt vettünk az MTA MTÜ programjaiban: a statisztikus és a jövőkutató kollégák közös tudományos üléseket rendeztek ebből az alkalomból. A statisztikus kollégákkal való együttműködés új dimenziót adott a jövőkutatási munkáknak.

A hazai jövőkutatás 1990-2010 közötti megerősödésében és kutatási eredményeinek elérésében mértékadó anyagi bázist jelentettek a sikeres OTKA, minisztériumi (Oktatási, Környezetvédelmi, Munkaügyi, Gazdasági) és MTA pályázataink, valamint nemzetközi kutatásokban való részvételünk. Ez utóbbiak közül a következőket emeljük ki: Prospective Technology Studies, 2001-2011, Karlsruhe Institute for Technology (hazai kutatásvezető: Hronszky Imre, BME); Strategies towards the Sustainable Household. SusHouse project, 1998-2000) (hazai kutatásvezető: Tóthné Szita Klára, University of Szeged, College of Food Industry); Cost Action 22: Advancing Foresight Methodologies: Exploring New Ways to Explore the Future. Intergovernmental Framework for European Co-operation in the field of Scientific and Technical Research. European Science Foundation, 2004-2007 (hazai kutatásvezető: Hideg Éva, BCE); The AUGUR Project: Challenges for Europe in the World of 2030, Socio-economic sciences and the Humanities Theme 8, 2009-2010 (hazai résztvevő: Nováky Erzsébet, BCE), Mobilising corporate foresight potential among V4 countries (FOR_V4). International Visegrad Fund, IVF (hazai kapcsolattartók: Hideg Éva és Gáspár Judit).

A magyar jövőkutatók főbb kutatási eredményei

Elméleti-módszertani eredményeink

A kezdeti elméleti-módszertani eredmények tisztázták a szocializmus viszonyai között a jövőkutatás kapcsolatát a tervezéshez, és helyét a tudományok rendszerében. A jövőkutatást a tervezés külső köreként definiáltuk: a jövőkutatás a lehetőségek alapos feltárásával az alternatívák széles körét nyújtja a döntési elemet is magában foglaló tervezési munkához. (Kovács, 1970)

A metodológiai kérdések között nagy hangsúlyt helyeztünk a jövő megismerhetőségének és meghatározottságának, valamint a jövő előrejelezhetőségének (Kristóf, 2006) témakörére. A

heurisztikát a jövőkutatás lényeges elemének tekintettük. A kvantifikálás tanulmányozása a rosszul strukturált problémák megismerésében és előrejelzésében segített. Az alternatív szemlélet a jövőbeni lehetőségek rugalmas értelmezését erősítette. A különböző időtávú ciklusok azonosítása és egymáshoz kapcsolása áttörte azt a korlátot, amelyet a szocializmus állított a jövőkutatás hazai művelésében. A jövőkutatási módszerek rendszerezése (Besenyei-Gidai-Nováky, 1977) és hazai viszonyok közötti adaptálása (mint pl. a kölcsönhatás módszer) gyakorlati közelségbe hozta a jövőkutatást, amit az előrejelzések megbízhatóságának vizsgálata (Besenyei-Gidai-Nováky, 1982) tett teljessé.

A jövőkutatás módszertanának – az instabil viszonyok melletti – megújulása abban összegezhető, hogy a jövőkutatás egyszerre értelmezte a folyamatok dinamikáját és megváltoztathatóságát, valamint a társadalom szereplőinek a jövő alakítására irányuló törekvését, értelmezve és keresve a jövőformáló erőket. Egyértelművé tettük, hogy instabil viszonyok között nincsen lehetőség egyetlen, nagy valószínűségi értékkel bíró jövőváltozat (azaz predikció) készítésére, hanem sok, többé-kevésbé azonos valószínűséggel bíró jövőváltozat feltárására van lehetőség.

Az instabilitás jövőkutatási kezelése elsősorban a káoszelmélet jövőkutatási alkalmazásában (Nováky, 1995) és az evolúciós fejlődés jövőkutatási specifikumainak feltárásában jelent meg. A káoszelmélet segítségével vizsgáltuk az 1990-es években és 2014-ben a főbb hazai makromutatók kaotikus viselkedését. A káosz-vizsgálatok felhívták a figyelmet a gyenge jelek kutatásának fontosságára is. Az evolúciós vizsgálatok a feltárható jövőmintázatok keresésében adtak újat. A metodológiai változások előtérbe helyezték az ágens modelleket, az evolúciós modelleket, a konjunktúra- és piackutatás statisztikai eszközeit, a mesterséges neurális hálók módszerét, a rövid és a hosszú távú csődelőrejelzést, a jövőkutatás és az informatika kapcsolódó területeinek kutatását. A forecasting és a foresight viszonyának értelmezése is ennek az időszaknak a terméke.

Kiemelt figyelmet fordítottunk a jövőorientáltság-fogalom definiálására (a magyar értelmezés nemzetközileg is elfogadottá vált (Nováky – Hideg – Kappéter, 1994), a hazai lakosság jövőorientáltságának vizsgálatára, keresve azokat a tényezőket, amelyek meghatározzák, illetve fokozhatják az egyéneknek a jövőhöz való pozitív viszonyát. A jövőorientáltság vizsgálatok hidat képeztek a múltból kibontható, ún. következmény-jövő és a normatívan értelmezhető távolabbi jövőképek összekapcsolásában, és elindították a jövővel kapcsolatos empirikus vizsgálatok sorozatát. A laikus egyén szerepének növekedése előtérbe hozta a partícipatív jövőkutatást, ami szorosan társult a cselekvésorientáltság jelenségéhez. Érezhetően megnőtt a kreativitás és az interaktivitás szerepe is.

Az ebben a periódusban karakterisztikusan megjelent paradigmák (Hideg, 2012) – a pozitivisták jövőkutatás mellett az evolúciós és a kritikai paradigmák, majd később az integrált jövőkutatás paradigmája – jelezték a különböző megközelítések és azok szintézisének lehetőségét és jelentőségét.

Komplex jövőképek

A magyar jövőkutatás jellemző sajátossága, hogy rendszeresen kidolgoztunk egy-egy országos komplex jövőképet.

Az első hazai jövőkép az 1960-as évek végén készült és 2000-ig tekintett előre. A top → down megközelítésben készült előrejelzésben központi jelentőséget kapott a GDP alakulása, a foglalkoztatási struktúra megváltozása és az oktatás-kutatás megnövekvő szerepe. Az 1980-as évek elején készült második jövőkép bottom → up megközelítésben az emberi szükségletek változását kutatta. Mindkét jövőkép lényegi változást javasolt. Az első követelményként fogalmazta meg a termelés eszközigényességének, az állóeszközök és a felhalmozás hatékonyságának jelentős javítását, a

gazdasági struktúra erőteljes átalakítását és modernizációját az ezredfordulóig. A második vizsgálat következtetése az volt, hogy a tudományosan megalapozott növekvő szükségletek 2020-ig nem elégíthetők ki az ipari társadalom talaján, csak a tudomány-intenzív termelés- és szolgáltatásfejlesztés létrejöttekor.

A harmadik és a negyedik komplex hazai jövőkép a megújult jövőkutatás szemléletmódjában készült.

Az ezredforduló tájékán kidolgozott harmadik komplex jövőkép munkálatok alapvető dilemmája az volt, hogy instabil viszonyok között lehetetlen felvázolni egyetlen, legvalószínűbb jövőváltozatot, illetve jövőképet. A társadalom számára elfogadható jövőalternatívák kidolgozásához a top → down és a bottom → up megközelítés kombinált alkalmazását választottuk, és ennek keretében vetettük egybe a várható gazdasági és politikai feltételek nyújtotta lehetséges, valamint a társadalom és a tagjai által kívánatosnak vélt jövőváltozatokat. Nem az optimális, a kívánatos jövőalternatívát kerestük, hanem az adott feltételek és elvárások talaján az elfogadhatóakat.

A negyedik komplex jövőkép Magyarország 2025-beli állapotát vázolta fel 2007-ben a IX. Osztály Jövőkutatási Bizottságának közreműködésével, különböző tudományterületek szakértőinek előrejelzéseire és nem-szakértők véleményére támaszkodva (Nováky, 2010). A szakértői és a nem-szakértői reményekre és félelmekre épített alternatív forgatókönyvek és jövőalternatívák kidolgozásához a jövőkutatás három módszertani elvét – a komplexitás, a participativitás és az alternativitás elvét – alkalmaztuk.

A komplexitás szellemében a hazánk jövőjét meghatározó változások előrejelzésére szakértői előrejelzések készültek. Ezek a tanulmányok 2025-ig kitekintve előrejelezték a társadalom és a gazdaság terén várható változásokat, a negatív és a pozitív fejlődéstendenciákat. A participativitás elve szerint feltérképeztük a társadalmi megújulás egyéni lehetőségeit és módjait: a 2025-ös időszak döntéshozó pozícióba kerülő, meghatározó generációjának az elkövetkező 18-20 évről jövőről alkotott elgondolásait vizsgáltuk kérdőíves felméréssel. Az 1000 fő középiskolás és 500 fő egyetemista és főiskolás nem-szakértői vélekedése, azaz a nem-szakértői félelmek és remények alkották a jövővárakozásokat, amelyekre építve alternatív forgatókönyveket dolgoztunk ki. Feltételeztük, hogy a szakértői félelmek és remények alkotta komplex előrejelzési rendszer és a félelmekben és reményekben megtestesülő nem-szakértői jövővárakozások együtt formálják, alakítják azt a lehetőségteret (cselekvési teret), amelyben változást és változtatást indukáló, illetve alkalmazkodást elősegítő döntéseinkkel befolyásolhatjuk hazánk jövőjét. A „Magyarország 2025” kutatásban négy jövőalternatíva körvonalazódott, amelyek a nem-szakértői remények és félelmek által összeállt négy alternatív forgatókönyvön – Egyén a közösség hálójában, Individualisták társadalma, Magunkra hagytak, magunkra maradtunk társadalma és az Együtt sodródunk és dagonyázunk – alapulnak.

Gyakorlati célú kutatások

A kezdetektől fogva törekedtünk arra, hogy a jövőkutatás elveinek és módszereinek használatával olyan előrejelzéseket készítsünk, amelyek ágazati és regionális tervek megalapozását is szolgálhatják. A széles spektrumú munkákból kiemeljük a közlekedés, az építőipar, a számítástechnika és a biológia jövője, a világelelmezési válság, a termelési függvények – vállalati prognózisok, az agrárökológia potenciál felmérése témaköröket. Számos kutatási programunk a településfejlesztést és a regionális tervek kidolgozását segítették. A társadalmi kérdéskörök közül az ember mint bio-pszicho-szociális lény jövője és a hazai lakáskérdés megoldási lehetőségei kutatás érdemelnek kiemelés. A magyar bűnözés várható alakulása az ezredfordulóig kutatás újdonsága abban volt, hogy a bűnözés kérdéskörét széles

körű társadalmi és gazdasági környezetbe helyezte, és az előrejelzéseket a jövőkutatási módszerek teljes skálájával készítettük el.

A hazai környezeti állapot előrejelzése már a hazai jövőkutatás első szakaszában hangsúlyos szerepet kapott. Interdiszciplináris kutatócsoport modulrendszerben kereste a társadalom, a gazdaság és a környezet jelenlegi és jövőbeli kapcsolatait, és ezekre építve jelezte előre hazánk egészének környezeti állapotát (Nováky, 1991). Megállapítottuk, hogy társadalmi, ökológiai és gazdasági szempontból egyaránt elfogadható jövőalternatíva csak a gazdaság és a környezet kapcsolatának alapvető megváltozásával, valamint a humán- és ökológiacentrikus szemlélet létrejöttével és gyakorlati alkalmazásával valósítható meg. A Római Klub első jelentésének hazai adaptálása hazánk környezeti veszélyeztetettségére és a környezeti állapot minőségét javító intézkedések mielőbbi meghozatalának szükségességére hívta fel a figyelmet.

A hazai jövőkutatás második szakaszában a gyakorlatorientált előrejelzések elsősorban regionális és külkereskedelmi stratégiák megalapozását szolgálták. A jövőkutatási produktumok stratégialapozó erejét jelenítettük meg a magyar településhálózat-fejlesztési stratégia, valamint különböző makrokoncepciók kidolgozásában és regionális területfejlesztési és városfejlesztési tervek megalapozása céljából. A jövőkutatási eszközök – benne egy speciális honlapfelület – használata újszerű eredményeket hozott a kis- és középvállalkozások jövőjének megfogalmazásában is. Vállalati kapcsolataink és a különböző bankok, a Fujitsu, a Richter Gedeon Rt. vagy a Microsoft felkérésére megtartott előadások is a hazai jövőkutatási eredmények szélesebb körben való megismertetését szolgálta.

A kutatási eredmények láthatósága: publikációk és hazai jövőkutatási konferenciák

A magyar jövőkutatók gazdag publikációs listát tudnak fölmutatni, amelyben monográfiák, tanulmánykötetek és folyóiratcikkek egyaránt szép számmal találhatóak (lásd Kovács, 1999, Bóna, 1980 és Hideg–Nováky–Tóthné Szita, 2014). Öröndetes, hogy a Magyar Tudományos Akadémia IX. Osztályának folyóiratlistáján szereplő hazai és nemzetközi rangos folyóiratokban is megjelentek a hazai szerzők tollából komoly hivatkozásokat elnyert tudományos cikkek (lásd a Magyar Tudományos Művek Tára adatbázisát). 1969-1987 között a „Prognosztika” folyóirat adott elsődlegesen publikációs helyet az új hazai jövőkutatási munkáknak. Az 1990-ben indított – és sajnálatos módon mindössze két számot megélt – „Jövő” c. lap kevésbé tudta betölteni küldetését. Rendszeresen készültek bibliográfiai összeállítások a hazai jövőkutatók munkáiból. Az Arisztotelész Kiadó évek óta jelentős szerepet tölt be a hazai jövőkutatási művek megjelentetésével.

Hazánkban eddig nyolc (1972, 1978, 1985, 1993, 1998, 2006, 2008, 2018) országos jövőkutatási konferenciát, három, széles szakértői tábort vonzó éves „kiskonferenciát” (2001, 2002, 2003), egy európai regionális tanácskozást (1987), négy Budapest Futures Course-t (1999, 2001, 2003, 2005) és két WFSF (World Futures Studies Federation) világkonferenciát rendeztünk (1990, 2005). 2005-ben az egyetlen olyan ország voltunk a világon, amelyik két alkalommal kapott felkérést és lehetőséget WFSF konferencia rendezésére. Nem elhanyagolható a KGST konferenciákon és a fiatal tudósok számára rendezett nyári egyetemeken való részvételünk, ahol aktivitásunk általában az átlagost meghaladó volt. Érdemes azt is megemlíteni, hogy eddig minden megrendezett MTA MTÜ (Magyar Tudomány Ünnepe) programhoz aktívan, tudományos tanácskozással kapcsolódtunk.

A hazai országos jövőkutatási konferenciáink gazdag témaköre az első időkben átfogta a jövőkutatás szocializmusbeli tervgazdaságban betöltött szerepét és helyzetét, és jelentős figyelmet szentelt

konkrét előrejelzési munkák bemutatásának. A későbbiekben rendszeresen aktuális, a hazai társadalom és gazdaság továbbfejlődését gátló, égető kérdéseket vitattunk meg. Az ilyen kérdések köre – sajnos – egyre bővült. Makro-, mezo- és mikrotémák – köztük országos jövőképek, a társadalmi-gazdasági élet kritikus elágazási pontjai és vállalati stratégiák prognosztikai alapozása – kerültek megvitatására. Az 5. hazai jövőkutató konferencián első alkalommal külön szekcióban elemeztük a környezet jövőbeni állapotával összefüggő gazdasági és társadalmi kérdéseket. A 6., a 7. és a 8. hazai jövőkutató konferencia – a tudományos jelleget megőrizve, de seregszemle jelleggel – a jubileumi gondolatok köré szerveződött.

A hazai jövőkutató jelentős támogatást kapott az MTE SZ keretében működő Szervezési és Vezetési Tudományos Társaságtól (SZVT), amely rendszeresen finanszírozta a konferenciakötetek megjelenését, és éveken át támogatta az akadémiai bizottság rendezvényeit is. Komoly anyagi segítséget nyújtott jövőkutatói képzési programok lebonyolításához, és a Prognosztikai Szakosztályon keresztül a jövőkutatóknak mindkét területe – a prognosztika (Besenyei, 2018) és a jövőképkészítés/futuroológia – anyagilag is támogatókra talált.

A 2008. évi 7. Magyar (Jubileumi) Jövőkutatói Konferencia a hazai intézményes jövőkutató létrejöttének és a jövőkutató egyetemi szintű oktatásának 40. évfordulója alkalmából „A jövőkutató helye a 21. században. A jövőkutató fejlődése és tudományterületi kapcsolatai” címmel összegezte az addig elérteteket, és kijelölte a továbblépés főbb irányait, a hangsúlyt a jövőkutató multi- és interdiszciplináris jellegére és kapcsolataira helyezve. Munkánk elismeréseképpen az MTA IX. Osztálya javaslatunkra ezt a konferenciát választotta a 2008. évi Magyar Tudomány Ünnepe rendezvénysorozat hivatalos osztályeseményének.

A magyar jövőkutató fennállásának 50. évfordulója alkalmából rendezett „A múltból átívelő jövő. VIII. Magyar (Jubileumi) Jövőkutatói Konferencia. 50 éves a magyar jövőkutató, 2018.” c. tudományos konferenciát (2018. november 14-15) az MTA IX. Osztálya – az előző konferenciához hasonlóan – a 2018. évi Magyar Tudomány Ünnepe rendezvénysorozat hivatalos kiemelt jelentőségű osztályeseményének nyilvánította. Ezen a konferencián is kiemelt figyelmet kapott a fiatalok jövőről alkotott véleményének bemutatása.

Törekedtünk arra, hogy minden konferencián számot adjunk a jövőkutató módszertanának fejlődéséről és gazdagodásáról. A konferenciáinkon fiatal kutatóink zsongéinak bemutatására is lehetőség nyílt. A konferenciák anyagait konferenciakötetekbe rendeztük, lehetőséget nyújtva az utókor számára a visszatekintésre.

Az éves „kiskonferenciák” egy-egy jövőbe mutató kérdéskör (magyar jövőképek a jövő Európájában; gazdasági fejlődés – társadalmi egyenlenségek; a XXI. századi technika társadalmi hatásai) értelmezésével és jövőbeni lehetőségeinek keresésével járultak hozzá e problémakörök megoldásához.

A világ fiatal jövőkutatói számára rendezett Budapest Futures Course-ok a „The Youth for a Less Selfish Future” átfogó témakör keretében a Future Orientation, a Changing Values – Forming New Societies, az Action for the Future, valamint a Futures Generation for Futures Generation aktuális kérdésköreit vitatták meg, miközben életre szóló baráti kapcsolatok formálódtak.

Az Európai Regionális Konferencia témaköre – „Technology of Future and Its Social Implications” –, valamint a World Futures Studies Federation két jövőkutatói világkonferenciájának (1990-ben az MTA Jövőkutatói Bizottságának, 2005-ben a BCE Jövőkutatói Tanszékének rendezésében) témaköre sok, nemzetközileg elismert jövőkutatót vonzott Magyarországra. A „Linking Present Decisions to Long-

Range Visions“ címet viselő 11. WFSF Világkonferencia témakörei (Linking methodology, Government, People’s participation in decision making, World economy, Corporation and enterprises, Population, health, ageing, Environment and new technologies, Urban – rural, Education – children, and The day of Hungary) és a „Futures Generation for Future Generations” című WFSF 19. világkonferencia szekciói (a kulturális minták a generációs kölcsönhatásban; értékek és bölcsesség intergenerációs megvilágításban; oktatás és nevelés; intergenerációs kommunikáció; a kibertér megjelenése; az együttélés gazdasági alapjai; az előrejelzési eljárások új generációi) jól mutatják azt a változást, amely 15 év alatt a világ jövőkutatóinak érdeklődési körében végbement.

Nemzetközi és világkonferenciákon való részvételünk ritkán merült ki az előadások tartásában, gyakran kerekasztal megbeszélések és szekcióvezetői feladatok, valamint program kidolgozók is voltunk. Jövőkutatóink más tudományágakban – elsősorban környezetvédelem, technikai fejlődés, kockázatkezelés, korunk filozófiai kérdései – rendezett konferenciáknak is aktív részt vevői voltak.

Nemzetközi kapcsolataink

A hazai jövő kutatás első periódusában a magyar jövőkutatók nemzetközi kapcsolatai elsősorban a szocialista országokkal épültek ki, és a KGST keretében (a Prognosztikai Munkabizottságban) rendezett konferenciákon, valamint a fiatal kutatók számára rendezett nyári egyetemeken való részvételben teljesedtek ki. Nem nélkülöztük az akadémiai támogatást.

Az 1980-as években már formálódtak kapcsolataink a WFSF-fel. Ez alapozta meg az 1987-es európai nemzetközi tanácskozás és a két WFSF világkonferencia hazai rendezését A WFSF Executive Boardjának folyamatosan volt magyar tagja (Kőszeginé Kalas Mária, Nováky Erzsébet és Gáspár Tamás), akik jelentős szerepet játszottak a világszövetség munkája irányának meghatározásában is.

A hazai jövő kutatás elismerésének értékelhető, hogy a WFSF jelentősnek ítélte, hogy 2001-ben a világon elsőként (egy erdélyi román jövőkutató közreműködésével, kutatásvezető: Nováky Erzsébet) összeállítottuk és közreadtuk az európai volt szocialista országok jövőkutatói tevékenységének történetét tartalmazó tanulmánykötetet (Nováky – Varga – Kőszegi-Kalas, 2001).

A második periódusban a legszisztematikusabb kapcsolatot a Turkui Egyetem Finland Futures Research Centre-rel alakítottuk ki. A „How Can We Explore the Future“ és a „Futures Research methodology“ tantárgyak közös oktatásában való részvételünk kivívta a finn és más európai fiatalok és jövőkutatók elismerését.

A 2008-ban jogilag rendezett formában megalapított HuCoR = Hungarian Club of Rome (a Római Klub Magyar Szervezete) szoros kapcsolatban végezte tevékenységét a Club of Rome European Support Centre-vel. Több tanácskozást (pl. 2010-ben a felnőtté válás a globalizáció keretei között), átfogó témájú konferenciát és ún. minikonferenciákat rendezett (pl. 2012-ben a bűnözés várható alakulása témakörben). A HuCoR anyagilag is támogatta a 2004-2010 között évente megrendezett kétbodonyi Erdei Jövőiskolát, amely a jövő kutatást oktató tanároknak, a BCE Jövő kutatás Tanszékéhez csatlakozó demonstrátoroknak és más egyetemeken hallgatóinak-oktatóinak a jövő kutatás aktuális és érdekes kérdéseit megvitató, formalitásoktól mentes fóruma volt.

A Jövő kutatási Bizottság 2006-ban a Római Klub Magyar Asszociációjával együttműködési szerződést kötött, amelyben a felek kijelentették együttműködési szándékukat jövő kutatással kapcsolatos témák kutatásában és az eredmények terjesztésében. Az együttműködés céljai között a hazai és a nemzetközi jövő kutatás kapcsolatainak erősítése mellett közös tudományos programok és konferenciák

rendezése, a fiataloknak az eddiginél nagyobb mértékű bevonása a jövőkutatásba és közös tudományos kiadványok megjelentetése is szerepelt.

A 2007-2010 között „Magyarország 2025” címmel – akadémiai támogatással – készült nagyszabású előrejelzés során kidolgozott módszertani megközelítés irányította a figyelmet arra, hogy magyar jövőkutatót is meghívjanak az Augur kutatásban való részvételre.

2013 decemberében hivatalosan is csatlakoztunk a globális Millennium Projecthez, megalapítva a Hungary Node-ot. Az együttműködés keretében részt vettünk a State of Future vizsgálatokban (elvégeztük a magyarországi SOFI vizsgálatokat) és Real Delphi kutatásokban.

Visszapillantás és előretekintés

Visszapillantva az elmúlt 50 évre, megállapítható, hogy a magyar jövőkutatók kutatási eredményei és publikációi azt mutatják, hogy a magyar jövőkutatás nemzetközileg is elismert eredményeket ért el. Gazdag kutatási és oktató munka áll a hazai jövőkutatók tudományos teljesítménye mögött.

Előretekintve, mindez nem feledtetheti azt, hogy munkánkat folytatni kell. Fejlesztendő a jövőkutatás tudománya és erősítendő a társtudományokkal való kapcsolata. Körvonalazandó hazánk társadalmi, gazdasági, technológiai és környezeti jövője interdiszciplináris és komplex szemléletben az új kihívásoknak megfelelően. Növelni szükséges a magyar társadalom jövőformáló erejét, erősíteni különösen a fiatalok jövőhöz való viszonyát. Fokozni szükséges az IT eszközök használatát a kutatásban és az oktatásban. Tudatossá kell tenni a távlatos, komplex szemlélet és a jövőkutatási módszerek elengedhetetlenségét a döntés-előkészítésben. Fokozni szükséges a jövőkutatási eredmények döntésalapozó szerepét és a jövőkutatási eredmények minél szélesebb körben való ismertté tételét és terjesztését.

A tudományos jövőkutatás a jövővel való foglalkozás egyik síkja. Helyének, szerepének stabilizálása nemcsak a jövőkutatási eredmények tudományos értékétől, nemzetközi elismerésétől és más tudományágak befogadó készségétől függ, hanem attól is, hogy milyenek a kutatómunkát kísérő tevékenységek, mint pl. a jövőkutatási eredmények átláthatósága, a kutatási eredmények gyakorlatba átültetése, és az, hogy a jövőkutatás hogyan épült be „állandó lakóként” a különböző szintű oktatási rendszerekbe.

Felhasznált szakirodalom

- Ayres, R. U. (1969): *Technological Forecasting and Long-Range Planning*. New York: McGraw Hill Book Company
- Baade, F. (1961): *Versenyfutás a 2000. évig*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- Bartha Zoltán – Tóthné Szita Klára – Sáfrányné Gubik Andrea (2013): *Intézményi megoldások, fejlődési modellek*, Budapest: GNR Szolgáltató és Kereskedelmi Bt
- Besenyei Lajos (2018): A hazai prognosztika 50 éve. In: Nováky Erzsébet – S. Gubik Andrea (szerk.): *A múltból átívelő jövő. VIII. Magyar (Jubileumi) Jövőkutatási Konferencia: 50 éves a magyar jövőkutatás*, Budapest, 2018. november 14-15. Konferenciakötet. Győr: Palatia Nyomda és Kiadó Kft., 55-64. o.

-
- Benedek András – Nováky Erzsébet – Szűcs Pál (1986): *Technológiai fejlődés az oktatásban*, Budapest: Tankönyvkiadó
  - Besenyei Lajos – Gidai Erzsébet – Nováky Erzsébet (1977): *Jövőkutatás, előrejelzés a gyakorlatban*. Módszertani kézikönyv, Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
  - Besenyei Lajos – Gidai Erzsébet – Nováky Erzsébet (1982): *Előrejelzés – Megbízhatóság – Valóság*, Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
  - Bóna Ervin (1980): *Magyar jövőkutatási munkák*. Bibliográfiai összeállítás hazai magyar szerzők jövőkutatási munkáiból 1979 végéig, Budapest: MTA Filozófiai Intézet
  - Bóna Ervin – Gábor Éva – Sárkány Pál (eds.) (1983): *Future Research in Hungary*, Budapest: Akadémiai Kiadó
  - Clarke, A. C. (1968): *A jövő körvonalai*. Budapest, Gondolat
  - Flechtheim, O. (1968): Warum Futurologie? *Futurum*, 1.
  - Flechtheim, O. (1945): Teaching the Future. *Journal for Higher Education*, 16. pp. 460-465.
  - Fodor Judit – Haraszthy Ágnes – Schmidt Ádám irányításával (1976): *Jövőkutatási fogalomtár*, Budapest: Akadémiai Kiadó
  - Fourastié, J. (1965): *Les 40000 heures*. Paris: Gonthier – Laffont
  - Fromm, E. (1999): „Father of Futurology”. *Berlinische Monatsschrift Heft*, 3/99 (in German). Berlin: Edition Luisenstadt: pp. 50–57.
  - Gábor Éva (szerk.) (1976): *A kívánt jövőtől a lehetséges jövőig*, Budapest: Gondolat
  - Gidai Erzsébet (1990): *Jövőalternatívák. A társadalmi-gazdasági fejlődés előrejelzésének lehetőségei*, Budapest: Akadémiai Kiadó
  - Gidai Erzsébet – Tóth Attiláné (2001): *Bevezetés a jövőkutatás elméleti és módszertani kérdéseibe*, Budapest: Arisztotelész Kiadó
  - Hideg Éva (2012): *Jövőkutatási paradigmák*, Budapest: Aula Kiadó Kft
  - Hideg Éva (2014): A jövőkutatás oktatása Magyarországon. In: Hideg Éva – Nováky Erzsébet – Tóthné Szita Klára: *A magyar jövőkutatás történeti alapjai. Jövőelméletek 20*. (Sorozatszerkesztő: Hideg Éva) Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem Gazdaságföldrajz és Jövőkutatás Tanszék, 34-50. o.
  - Hideg Éva – Nováky Erzsébet – Tóthné Szita Klára (2014): *A magyar jövőkutatás történeti alapjai. Jövőelméletek 20*. (Sorozatszerkesztő: Hideg Éva) Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem Gazdaságföldrajz és Jövőkutatás Tanszék
  - Hoós János (1996): *Konjunktúrakutatás*, Budapest: Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem
  - Jantsch, E. (1967): *Technological Forecasting in Perspective*. Paris: OECD
  - Jungk, R. – Galtung, J. (1969): *Mankind 2000*. Oslo: Universitetsforlaget
  - Kahn, H. – Wiener, A.J. (1967): *The Year 2000: A Framework for Speculation on the Next Thirty-Three Years*. New York: The MacMillan Company
  - Korán Imre (1980): *Világmodellek. A Római Klub jelentéseitől az ENSZ kezdeményezéséig*, Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
  - Kovács Géza (1970): *Nagy távlatok és a tervezés*, Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
  - Kovács Géza (1975): *A jövő kritikus elágazási pontjai*, Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó

- Kovács Géza (1979): *Jövőkutatás és társadalmi tervezés*, Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- Kovács Géza (1999): *Jövőkutatás Magyarországon – múltja, jelene és jövő-alternatívái. In: Magyarország az ezredforduló után* (szerk. Gidai Erzsébet, Nováky Erzsébet, Tóth Attiláné) Budapest: MTA Jövőkutatási Bizottság, 3-19. o.
- Kristóf, T. (2006): Is it possible to make scientific forecasts in social sciences? *Futures*, 38(5), pp. 561-574.
- McHale, J. (1969): *The Future of the Future*. New York: G. Braziller
- Morgenstern, O. (1928): *Wirtschaftsprognose – Eine Untersuchung ihrer Voraussetzungen und Möglichkeiten*. Wien: Verl. von J. Springer
- Nováky Erzsébet (ed.) (1991): *Developing Environmental Strategies through Futures Research*, Budapest: Ministry for Environmental and Regional Policy
- Nováky Erzsébet (szerk.) (1992): *Jövőkutatás*, Budapest: Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem
- Nováky Erzsébet (szerk.) (1995): *Káosz és jövőkutatás*, Budapest: Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem
- Nováky Erzsébet (szerk.) (2008): *Változás és jövő*, Budapest: Püski Kiadó
- Nováky Erzsébet (szerk.) (2010): *Magyarország 2025*. Tanulmánykötet a Magyarország 2025 című akadémiai kutatás alapján, Budapest: Gazdasági és Szociális Tanács
- Nováky Erzsébet (2014): A magyar jövőkutatás 45 éve. In: Hideg Éva – Nováky Erzsébet – Tóthné Szita Klára: *A magyar jövőkutatás történeti alapjai. Jövőelméletek 20*. (Sorozatszerkesztő: Hideg Éva) Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem Gazdaságföldrajz és Jövőkutatás Tanszék, 6-33. o.
- Nováky Erzsébet (2018): A magyar jövőkutatás történelmi léptékben. In: Nováky Erzsébet – S. Gubik Andrea (szerk.): *A múltból átívelő jövő. VIII. Magyar (Jubileumi) Jövőkutatási Konferencia: 50 éves a magyar jövőkutatás*, Budapest, 2018. november 14-15. Konferenciakötet. Győr: Palatia Nyomda és Kiadó Kft., 41-53. o.
- Nováky Erzsébet – S. Gubik Andrea (szerk.): *A múltból átívelő jövő. VIII. Magyar (Jubileumi) Jövőkutatási Konferencia: 50 éves a magyar jövőkutatás*, Budapest, 2018. november 14-15. Konferenciakötet. Győr: Palatia Nyomda és Kiadó Kft.
- Nováky Erzsébet – Tóth Attiláné (szerk.) (2012): *A Jövő és 2012*, Budapest: Arisztotelész Kiadó
- Nováky Erzsébet – Hideg Éva – Kappéter István (1994): *Future orientation in Hungarian society*, *Futures*, 26(7), pp. 759-770.
- Nováky Erzsébet – Varga Viorica Ramba – Kalas Kószegi Mária (eds.) (2001): *Futures Studies in the European Ex-Socialist Countries*, Budapest: Futures Studies Centre Budapest University of Economic Sciences and Public Administration
- Simai Mihály (2016): *A harmadik évezred nyitánya – A zöld fejlődés esélyei és a globális kockázatok*, Budapest: Corvina Kiadó
- Sipos Béla (1985): *Vállalati árelőrejelzések*, Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- Son, Hyeonju (2015): The History of Western futures studies: an exploration of the intellectual traditions and three-phase periodization, *Futures*, 47(1) pp.
- Tóth László (1995): *Globalizáció és regionalizáció*, Szeged: JATE